

TEVHİDİ DÜŞÜNCE IŞIĞINDA İLİM DALLARININ YENİDEN İNŞASI ŞURASI

Derleyenler (Editörler):

Prf. Dr. Mustafa Alisharlı - Doç.Dr. Osman Şimşek

İLMİ VE METODOLOJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ (İLMAR)

Yayınlar Dizisi :4

ISBN:

Aralık 2018

Basım Yeri: Semih Ofset

**“TEVHİD VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER”
ÜZERİNE 1980’LERDEN BİR ÇALIŞMA:
ABDÜLHAMİD A. EBU SÜLEYMAN’IN
‘Towards an Islamic Theory of International Relations,
New Directions for Methodology and Thoughts’
ADLI ESERİ ÜZERİNE**

Prof. Dr. Mehmet Akif Okur¹

GİRİŞ

Osmanlı Devleti’nin çöküşü, bir büyük güç tarafından temsil imkanını yitiren Müslüman nüfuslu coğrafyaların uluslararası düzenin çeperine itilmeleri süreci bakımından önemli bir dönüm noktasıdır. Aradan geçen zaman zarfında, dünya siyasetini sarsan her sistematik dönüşüm dalgası bu coğrafyalardan yetişen Müslüman mütefekkirleri tarihî miraslarıyla geleceğe dair beklentileri arasındaki münasebetleri sorguladıkları tartışma ve çalışmalar için motive etmiştir. Soğuk Savaş’taki önemli kırılma noktalarına şahitlik eden 70’ler ve 80’lerde de benzer bir dinamiğin işlediği görülür. Bu dönemde, çoğunlukla birbirlerinden habersiz Müslüman kalemlerin ürettiği eserler, farklı kesimler ve ülkeler/bölgeler üzerindeki, zihnî tesirleri 2000’lere kadar uzanacak tahlil ve problematlere odaklanmıştır.

Nitekim, tebliğimizde konu edindiğimiz Ebu Süleyman’a ait kitabın giriş kısmında yer alan şu satırlar, bir birlerine yakın tarihlerde Müslüman nüfuslu coğrafyanın farklı köşelerinden okuyucularla buluşan, örneğin, Bosna’dan Aliya İzzetbegović’in yahut Türkiye’den Erol Güngör’ün ilgili eserleriyle bzeşen bir hareket noktasını tasvir etmektedir: “...Müslümanlar için bütün modern tarih bir trajedidir. Daha önceki bir zamanda, İslam’ın kapsamlı devrimi esnasında, Müslümanlar medeniyetin vasisiydiler; medeni dünyanın hem merkezi hem de efendisiydiler. Ancak günümüzde, Müslüman siyasi toplum ne efendi ne ortaktır ve dünya politikasında hem Müslümanlara hem de İslam’a sıklıkla probleminden daha fazlası olarak bakılır.”²

¹ Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

² AbdulHamid A. AbuSuleyman, **Towards an Islamic Theory of International Relations, New Directions for Methodology and Thought**, The International Institute of Islamic Thought, Herndon, Virginia, USA, 1414/1993, s.1

Ebu Süleyman’ın Suudi Arabistan, Mısır, ABD ve Malezya’daki faaliyetlerini ve görev yaptığı kuruluşları içeren biyografisi ile diğer eserleri, ‘entelektüel selefilik’³ olarak nitelenen yaklaşımla belirli açılardan benzerlikler taşımaktadır. İncelediğimiz çalışmasının ilk hali, 1982’de University of Pennsylvania’da uluslararası ilişkiler doktora tezi olarak kaleme alınmıştır. Ebu Süleyman, uluslararası ilişkilere bakan yönüyle klasik fıkıh metodolojisini zamanı için tamamen reddetmeden eleştiriye tabi tutmaktadır. Kendi bakış açısını, modernist liberallerden ve gelenekçilikten farklılaştırmaya çalışan Ebu Süleyman, Abduh gibi ‘ıslahçı selefi’ tabiriyle nitelenen isimleri ise eleştirmektedir.⁴

Öte yandan Ebu Süleyman, “*Tevhid, Adalet, Barış, Karşılıklı Dayanışma ve İşbirliği, Cihat, Saygı ve Taahhütlere Bağlı Kalınması*” gibi ilkeler etrafında dış ilişkiler için İslami bir çerçeve çizmeye çalışır. Savunduğu metodoloji ve vardığı sonuçlar, eserini yazdığı yıllarda Selefi hareketin Afganistan’daki çatışmalarla birlikte radikalleşmeye başlayan çizgisinin uzağındadır. Osmanlı Devleti’nin son dönemine damgasını vuran yenileşme gayretlerine yaklaşımı da, savunduğu metodolojiyle çelişen eleştiriler barındırsa da, yaygın Selefi bakışın topyekun reddiyeciliğinden ayrılmaktadır. Aşağıda inceleyeceğimiz “zaman-mekan” vurgulu metodolojisi, bazı önemli açılım imkanları vadetmekle birlikte, Müslüman nüfuslu coğrafyaları olumsuz etkilediği tarihin şahitliğiyle görülen bazı dönüşümlerin doğallaştırılarak kabullenilmesini de kolaylaştırıcı niteliktedir. Bu yönüyle kitap, ikinci baskısının yapıldığı 1993 itibarıyla tek kutuplu hale gelmiş dünyada estirilen rüzgarlardan da izler taşımaktadır. Gerçi kitabın 1987 tarihli baskısındaki önsözü kaleme alan İsmail Raci el-Faruki’nin vatandaşlık sisteminin ilgası talebi gibi bazı vurguları, bu yaklaşım biçiminin fikrî ve psikolojik köklerinin daha eski ve derin olduğuna işaret etmektedir.

Bu genel girişin ardından, tebliğimiz önce Abdülhamid A. Ebu Süleyman’ın eseriyle hedeflediklerini takdim ediş biçimine ardından da kitabın temel tezlerine ve önerdiği metodolojiye odaklanacaktır.

Ebu Süleyman ve Uluslararası İlişkiler Alanında İslami Bir Çerçevenin İnşası için Metodoloji Arayışı

Ebu Süleyman, kitabının başlangıç kısmında Müslümanları, gayri müslimleri ve “insan medeniyeti”ni içeren bir üçgen çizmektedir. Müslümanların sıkıntılı vaziyetinden bahsedip, “eğer zihinlerimizi açarak hayatımızda, fikirlerimizde, hayata yaklaşım tarzımızda neyin yanlış olduğunu düşünmeye, tahlil etmeye ve tartışmaya başlarsak çok az şey kaybeder ve çok fazla şey kazanırız.” demektedir.⁵ Çalışması-

3 Prof. Dr. Hilmi Demir, “Selefiler Kimdir, Selefilik Nedir?”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 30 Haziran 2014, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/teostrateji-arastirmalari-merkezi/2014/06/30/7681/selefiler-kimdir-selefilik-nedir>

4 Ebu Süleyman, a.g.e., s.58

5 Ebu Süleyman, a.g.e., s.xxv

nın iddiası, “...halklar ve milletlerin ilişkilerinde barış, güvenlik, işbirliği ve katılım gayreti hususundaki İslami anlayış ve yaklaşım için yeni kavrayışlar sunmak” ve “klasik İslami metodoloji ile bunun İslamî düşünce alanına uygulanması ve tahlili için bir vasıta hizmeti”⁶ sağlamaktır. Ele aldığı meseleler itibarıyla “insan medeniyeti için taze bir umut”⁷ arayışının ürünü olduğu belirtilen kitap, bunun tahakkuku için üçgenin diğer köşesine de hitap etmekte, gayrimüslim entelektüelleri İslam ve Müslümanlara yönelik tarihi kin ve önyargılarından sıyrılarak İslam’ın bakış açısını anlamaya ve çalışmada belirtilen İslami ilkeler ve değerler etrafında müşterek bir kaderin inşası amacıyla işbirliğine çağırmaktadır.⁸

Bu soyut, genel iddia ve dilekler, yazarın, kitabında önerdiği metodolojik yenilenme çağrısının muhtemel sonuçlarına dair beklenti düzeyini yansıtmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse, Ebu Süleyman teklif ettiği metodolojisini şu ana mantık silsilesi üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. O’na göre; klasik fıkıh ekollerinin Müslümanların dış ilişkilerine dair ürettikleri bilgi külliyatına aynen bağlı kalma çabası, günümüz Müslümanlarının içinde yaşadıkları gerçekliklerle bağdaşmamaktadır.⁹ Bu durum karşısında modernist liberallerin İslam’ın tüm bilgi kaynaklarını rafa kaldırıp anlamsızlaştıran epistemolojik tavrı ise geniş Müslüman kitleleri tatmin etmemiştir. Zira, geleneksel usûl testinden geçmeyen fikirler ya da sosyal kurumlar sünni ulemâ-nın tasvibini kazanamaz, Müslüman zihin dünyasında yabancı bir obje gibi kalır ve dahili psikolojik gerilimler üretir. Bunlar, Müslümanların iç dünyalarına ulaşamaz ve motivasyon sağlayamaz.¹⁰ Bu gerekçelerle Ebu Süleyman, söz konusu iki anlayışın dışında bir usûl önerme iddiasındadır. Buna göre; önce klasik fıkıhın dış ilişkiler hakkında vardığı hükümler ve bu hükümlerin dayandığı naslar “zaman-mekan” prizmasıyla değerlendirilerek yeniden anlaşılmalı, elde edilecek sonuçlar ise daha sonra günümüz meselelerinin aynı yöntemle göre yorumlanışında kullanılmalıdır. Söz konusu yoruma, Kuran’ın vazettiği temel ilkeler ve değerler kılavuzluk etmelidir. Ebu Süleyman, Müslüman idarecilere de aynı mantık silsilesi üzerinden kararlarına istikamet verecek tavsiyelerde bulunmaktadır.

Şimdi bu çerçeveye biraz daha yakından bakalım. Ebu Süleyman, klasik dönemde fakihlerin zaman ve mekanla ilgili değişimleri dikkate almadan temel İslami metinlerden hüküm çıkardıklarını, çünkü buna ihtiyaçlarının olmadığını söylemektedir. Zira, Hz. Peygamber’den kendi zamanlarına uzanan klasik dönemdeki sosyal ve ekonomik sistem pek az değişikliğe uğramıştı. Mevcuttan farklı bir sosyal sistem tasavvuruna hem ihtiyaç duymuyorlardı¹¹, hem de Hz. Peygamber’in vefatının ardından yaşanan süreçteki iç gailerden istikrarın korunmasını önceleyen dersler

6 Ebu Süleyman, a.g.e., s.xxii

7 Ebu Süleyman, a.g.e., s.xxiii

8 Ebu Süleyman, a.g.e., s.xxiv

9 Ebu Süleyman, a.g.e., s.56

10 Ebu Süleyman, a.g.e., s.66

11 Ebu Süleyman, a.g.e., s.93

çıkarmışlardı. Bu sebeple, daha çok verili sosyal ve siyasi sistem içinde tekil soru ve meselelerle ilgili temel ve tali kaynaklardan hüküm çıkarma üzerine kurulu bir metodoloji oluşturmuşlardı.¹²

Bir başka önemli husus ise şuydu. Müslümanların dış ilişkilerini hangi esaslara göre belirlemeleri gerektiği sorusunun cevabını veren külliyyat, döneminin büyük gücü ve medeniyet merkezi konumundaki siyasi çatıların altında oluşturulmuştu. Fakihler, dış ilişkilerle ilgili hükümlerini verirken Hz. Peygamberin hayatının son döneminde, Müslümanların artık hakim konuma geçtikleri zaman diliminde tesis edilen uygulamaları esas almış, daha önceki farklı hüküm ve tavsiyelerle ilgili naslar için ise “neshe” başvurmuşlardı.¹³ Ebu Süleyman, Müslümanların İslam’ın zuhuru sırasında maruz kaldıkları büyük düşmanlık ve zulümlere dair hafıza ile gayrı müslimlerle çatışma halinde geçen Medine döneminin son kısmının, bir büyük gücün çatısı altında olmanın psikolojisiyle faaliyet yürütmüş fakihlerin içtihatlarına esas teşkil ettiğini düşünmektedir. “Zaman-mekan” terasisinin kefelere Müslümanların bugünkü durumları konulduğunda ise karşımıza hem sosyal ve iktisadi sistemlerdeki hem de güç konumlarındaki büyük değişikliklerin çıktığını söylemektedir. Müslümanlar, dünya sisteminde bir büyük güç tarafından temsil edilmedikleri gibi, süreklilik kazanmış müdahaleler sağnağı altında kendilerine hayat hakkı aramaktadırlar. Bu sebeple, dış ilişkilerinde büyük ya da hakim güç konumundaki bir uluslararası aktör gibi davranabilmek için gerekli maddi ve psikolojik imkanlardan yoksundurlar. Hali hazırdaki konumları itibarıyla ihtiyaç duydukları dış siyaset için ise bazı fakihlerin neshedilmiş saydıkları, saldırgan vasfı taşımayan gayrı müslimlerle normal ilişkiler yürütülmesine cevaz veren naslarda örnekler bulmak mümkündür.

Ebu Süleyman’ın özetlediğimiz eleştiri ve teklifleri şu yönleri itibarıyla hem modernist liberallerden hem de gelenekçilerden farklılıklar arz etmektedir. Yazar, klasik dönemde inşa edilip evrilerek modern döneme kadar taşınan sosyal sistemin, hayatın maddi boyutundaki değişimler, meydan okumalar ve yeni ihtiyaçlarla çöktüğünü, eski düzenin devam ettirilmesinin ne pratik açıdan mümkün ne de arzu edilebilir olduğunu söylemektedir. Ebu Süleyman’ın bu düşüncesi, modernistlerin tezleriyle uyumlu iken gelenekçilerle ters düşmektedir. Öte yandan, çağının Müslüman düşünürlerinin İslami bir sosyal sistem, sosyal bilimler ve dış dünya ile ilişkiler için açık, işleyebilir ve soyut bir çerçeve inşa etmeleri ihtiyacını vurgularken, hem nasları hem de sünneti, Hz. Peygamberin ve sahabelerinin mirasını önemli bir kaynak saymakta, fıkıh külliyyatını da zamanı açısından başarılı bulmaktadır. Söz konusu görüşleriyle de modernistlerden ayrılmaktadır. Bu aşamada gelenekçilerden farklılaştığı nokta ise, nasların yorumu hususunda klasik fıkıh ekollerinin doğdukları zaman ve mekan açısından iyi işlediğini vurguladığı metodolojilerinden ayrı bir yaklaşımı benimse-

12 Ebu Süleyman, a.g.e., s.93

13 Ebu Süleyman, a.g.e., s.80

mesidir.¹⁴ Aslında klasik dönem fakihlerinin nasları anlama çabalarının bir benzerini, kendi zamanı ve mekanı zaviyesinden tekrarlamak istemektedir. Ancak, tek tek meselelerin metinlerden yapılan çıkarımlarla çözülmesi yöntemini yetersiz bulmakta, soyut ilkelere dayalı sistemik tasarımlar üzerinde çalışacak sosyal bilim faaliyetlerini gerekli görmektedir.¹⁵ İctihad kapısının kapanışının sebebi olarak, hüküm çıkarılan metinler ve hüküm çıkarma yöntemi sabit iken hukuk ve sosyal çalışmalar alanlarında sürekli ampirik araştırmalarla yeni ihtiyaçları ortaya çıkaracak veri üretiminin eksiliğini göstermektedir. Ona göre, yeniden dinamizmi ve üretkenliği ortaya çıkarmak şey, İslamî kabul ettiği sosyal ve beşeri bilimler yöntemlerinin, tümdengelim ve tümevarımın, temel kaynak metinler ve ampirik çalışmalarla birlikte kullanımıdır.¹⁶

Ebu Süleyman, bu genel çerçevenin içinden uluslararası ilişkilerle ilgili tesise çalıştığı yaklaşımını üç kademe formüle etmektedir. İlk aşama, Hz. Peygamberin Medine devleti dönemindeki dış ilişkilerinin sistematik-ampirik yaklaşımla zaman-mekan bağlamında ele alınmasıdır. İkinci safha, Tevhid gibi Allah-insan ilişkilerine odaklanan genel ilkelerle ilgilidir. Üçüncü safha da, uluslararası ilişkilerde politika yapıcılarının geleneksel yaklaşımın zaman-mekan bağımlı perspektifinden azâde kılacağını düşündüğü temel ve işleyebilir bir İslami çerçevenin geliştirilmesidir. Böylece politika yapıcılarının yaşadıkları dünyadaki değişen realitelerle daha iyi uğraşmasının mümkün olacağı varsayılmaktadır.¹⁷

Ebu Süleyman, klasik metodolojinin “zaman-mekan” bağımlı niteliğini göstermek için mezhep imamlarının nasları farklı yorumlayışlarına dikkat çeker. Örnekleri arasında, Cizye’nin kimden kabul edileceği sorusu hakkındaki değişik görüşler de bulunmaktadır. Hanefi ve Malikilere göre, Arap müşrikleri dışında herkesten cizye kabul edilebilmektedir. Oysa, Evzai ve Sevri’ye göre herkesten, Şafi ve Hanbelilere göre ise yalnızca Ehl-i Kitap’tan cizye kabul edilebilir.¹⁸ Dış ilişkileri konu edinen nasların farklı yorumlanmasıyla ilgili bir başka örnek, savaş esnasındaki öldürmelerle ilgilidir. İmam-ı Şafi, savaş durumunda tüm kategorilerden insanların öldürülebileceğini söyler. El-Sevri ve el-Avzai’ye göre ise çok yaşlılar öldürülmemelidir. İmam-I Ebu Hanife ve İmam-I Malik, dokunulmaması gereken kesimleri daha da genişletirler. Kör, deli veya çok yaşlılar öldürülmemeli, manastırda yaşayanlar kendilerine yetecek kadar şeyle bırakılmalı, demekteler. Aynı naslardan hüküm çıkaran klasik fıkıh ekollerinin değişik sonuçlara varmalarının sebebi, anlayış farklılıklarıdır. Öldürmenin sebebinin inançsızlık olduğunu düşünenler, istisna tanımamaktadırlar. İnançsızların öldürülmelerinin sebebi olarak Müslümanlara karşı gelecekte de savaşarak tehdit teşkil etme ihtimallerini görenler, bu yeteneğe sahip olmayanların ve çatışmaya katılmayanların hedef haline gelmemeleri gerektiği hükmünü vermişlerdir.¹⁹

14 Ebu Süleyman, a.g.e., s.93

15 Ebu Süleyman, a.g.e., s.94

16 Ebu Süleyman, a.g.e., s.92

17 Ebu Süleyman, a.g.e., s.98

18 Ebu Süleyman, a.g.e., s.11

19 Ebu Süleyman, a.g.e., s.11-12

Ebu Süleyman, dış ilişkileri konu edinen nasların farklı şekillerde yorumlanmasıyla ilgili başka örnekler de verir. Yazara göre Kuran, belirli hadiselerden bahsettiğinde ve somut örnekler verdiğinde, tıpkı Sünnet dairesinde kabul edilen pek çok mesele için olduğu gibi, zaman-mekan faktörü dikkate alınmalı ve alakasız genellemelerden kaçınılmalıdır. Bu husus, özellikle Müslümanların üzerinde tek başlarına belirleyici olmadıkları dış ilişkiler alanı bakımından geçerlidir.²⁰

Ebu Süleyman, klasik fıkıh ekollerinin gayrimüslimlerle ilişkiler hususundaki yaklaşımlarını da “zaman-mekan” terazisiyle tartmaktadır. Bu çerçevede, en çok eleştirdiği şeyler arasında neshin aşırı kullanımı saydığı görüşler yer almaktadır. Bazı fakihler, “Kılı âyeti” olarak da anılan, Tevbe Suresi’nin 5. âyetinin nazil olmasıyla, 124 âyetin mensuh olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlar arasında gayri müslimlerle ilişkilerde sabrı, iknayı, toleransı vb içeren âyetler de yer almaktadır.²¹ Yazar, Arap müşriklere toleransın yasaklanmasını âmir âyetler ile savaş hallerinde nazil olan âyetlerin muharip olsunlar ya da olmasınlar tüm gayri müslimlerle ilişkileri kapsayacak biçimde yorumlanmasını yanlış bulmaktadır. Arap müşriklerin İslam’ı kabul için zorlanmalarını da bu topluluğun kitap sahibi olmamaktan kaynaklanan medeniyet yoksunu vaziyetleriyle açıklamaktadır. Ona göre, “Vahşi” Araplara karşı bu düşman İslami tutum, bedeviler herhangi bir insani sorumluluk ya da düzenli etkileşim kabiliyeti bulunmayan bir sosyal kalkınma düzeyinde oldukları değerlendirildiği için gerçekleştirilmiştir. Bu toplulukla ilgili hükmü yanlış biçimde genelleştirenler ise Necran Hristiyanlarıyla imzalanan anlaşmaya, Mekke’nin fethinden sonra Kureyş’e yapılan muameleye, Medine vesikasına gereken önemi vermemişlerdir.²² Saldırgan ve yozlaşmış bir düşmana karşı takınılan tavır, hakiki tutumlarına bakılmaksızın, İslam’ın insana rehberlik ve hizmet etme temel hedefine ile evrensel anlamına rağmen tüm gayri müslimleri içine alacak şekilde genişletmişlerdir.²³

Ebu Süleyman’ın dış ilişkilerde nasların “zaman-mekan” faktörüne göre yeniden yorumlanması ihtiyacı ile ilgili verdiği diğer örnekler arasında modern silahların tahrip gücünün artışı sebebiyle savaş esnasında uyulması gereken sınırların yeniden tespiti meselesi gelmektedir. Ona göre, uzaktan bombalama esnasında öldürülmemesi emredilen kategorilerdeki insanların ayırılması zordur. Bu sebeple çağımızda mesele kimin değil, ne kadar insanın öldürülüp öldürülmeyeceği meselesidir.²⁴ Ebu Süleyman, Enfal Suresi 65-66. ayetlerden hareketle uluslararası ilişkilerin önemli teorik tartışma alanlarından olan “güç” kavramının da yeniden izahının gerektiğine işaret etmektedir. Bu ayetlerde Müslümanlarla düşmanları arasındaki güç hesabının insan sayısı üzerinden yapıldığını, ancak günümüzde bunun silah sistemleri arasın-

20 Ebu Süleyman, a.g.e., s.79

21 Ebu Süleyman, a.g.e., s.44

22 Ebu Süleyman, a.g.e., s.48

23 Ebu Süleyman, a.g.e., s.50

24 Ebu Süleyman, a.g.e., s.77

daki dengelere/dengesizliğe göre değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.²⁵

Ebu Süleyman, kitabında başka örneklerle de yer vermektedir. Temelde, cihatla ilgili âyetler yorumlanırken bunların nüzul sebeplerine ve Hz. Peygamber ile sahabenin uygulamalarının tarihsel bağlamlarına bakılması gerektiğini vurgulamaktadır. Örneğin Beni Kurayza’nın cezalandırılışı, Yahudilerin farklı bir inanca sahip olmalarından değil, Müslümanlar varlık-yokluk savaşı verirken aradaki anlaşmaya ihanet etmelerindendir. Yine, Mekke’nin fethinin ardından vaktiyle Müslümanlara reva gördükleri tüm eziyete rağmen Kureyş’in affedilmesini de siyasi sebeplerle açıklamaktadır.²⁶ Âyetlerin, Kuran’ın bütünü, içinde yer aldıkları süre ve nüzul sebeplerine bakılmaksızın yorumlanışının bu faktörlerin göz ardı edilmesine yol açtığı kanaatinde dir.²⁷ Ayrıca, Müslümanların, Allah’ın kâfirlere hitaplarını içeren âyetleri okurken kendi konumlarını mutlak bilgi ve otorite sahip olan Allah’ın kiyle karıştırmamaları gerektiğini vurgulamaktadır.²⁸ Müslümanlar, kendilerine düşmanlık etmeyen gayri müslim topluluklar ve kişilerle iletişim kanallarını kapatmamalı, düşmanlarla mücadelede de Allah’ın emrettiği sınırlar içinde kalan bir rasyonelite ile davranmalıdırlar.²⁹ Kuran ve sünnete göre Müslümanların insanlara karşı genel tavırlarının çerçevesini sevgi, yardım, nezaket ve koruma çizmektedir. Savaş hallerinde devreye giren hüküm ve davranışlar, bu bağlamın dışında genelleştirilmemelidir.³⁰ İslam’ın mesajının tüm hükümleri ve parçaları geçerlidir. İnsan hayatının ve tecrübesinin akışıyla değişen şartların ışığında ihtiyaç duyuldukça başvurulabilmelidirler. Bu sebeple nesh, kıblenin Beyt-i Makdis’ten Kabe’ye çevrilmesi gibi bir kez gerçekleşip kalıcı olacak hususlar dışında uygulanmamalıdır.³¹ Günümüzdeki insani durumlar ve ilişkiler bakımından, Medine dönemindekiler kadar Mekke dönemindeki vahiyler ve davranışlar da önemlidir. Nezaket, cömertlik, bağışlama ve tevazu insan toplumu açısından kuvvet ve zorlama kadar geçerlidir. Müslümanlar, acil ihtiyaçlarına, savaş halinde olup-olmamalarına göre, çatışma kadar ikna ve sabır yöntemlerine de başvurmalıdırlar.³²

Klasik metodolojiye yönelik eleştirileri ve tekliflerinin ardından Ebu Süleyman, uluslararası ilişkiler düşünülürken bağlı kalınması gerektiğini savunduğu İslami ilkeleri sıralar. Temel ilke, Tevhid’dir. Tevhid, Allah’ın varlığını, birliğini ve benzersizliğini ifade eder. Yazar bu ilkeyi aynı zamanda, insanların birliği ve eşitliği, insanın yeryüzünde Allah’ın halifesi oluşu ile ilişkilendirir. Tevhid, insan hayatının Yaradan’la yarattığı arasında doğrudan bir ilişki, mükemmelleşme ve değer kazanma

25 Ebu Süleyman, a.g.e., s.80

26 Ebu Süleyman, a.g.e., s.107

27 Ebu Süleyman, a.g.e., s.118

28 Ebu Süleyman, a.g.e., s.125

29 Ebu Süleyman, a.g.e., s.126

30 Ebu Süleyman, a.g.e., s.110

31 Ebu Süleyman, a.g.e., s.117

32 Ebu Süleyman, a.g.e., s.118

imtihanıdır. Tevhid ilkesinin içselleştirilmesi, insanın değerinin belirlenmesinde ırk ya da zenginlik gibi hususları anlamsızlaştırır. Her insanın Allah'ın halifesi olması sıfııyla sorumluluğunu öngören bir insan toplumu tasavvurunu mümkün kılar. İnsan hayatı ve toplumu içindeki farklılıklar, fonksiyon ve faaliyetlerin paylaşımıyla ilgili- dir, yoksa kişinin değerine ilişkin değildir. Tevhid, Müslümanların gayrimüslimlere karşı toleransının da dayandığı temeli teşkil etmektedir.³³

Ebu Süleyman'ın Müslüman politika yapıcılara kılavuzluk edecek İslami bir çerçeve için vurguladığı diğer ilkeler, Adalet, Barış, Karşılıklı Dayanışma ve İşbirliği, Cihat, Saygı ve Taahhütlere Bağlı Kalınması'dır. Yazar, söz konusu ilkeleri birbirleriyle irtibat halinde açıklamaya çalışır. Cihat için yaptığı tariflerden biri şöyledir: "Cihat, insanların yaşama, inanma, onur, aile ve eğitim haklarının korunması dahil doğru ve haklı olan için gayret sarfetmek görevi. Cihadın en yüksek hedefi, bir kimsenin kendi hayatını değiştirerek Allah'a teslimiyetle bu hakların peşinde koşmasıdır. İkinci en yüksek hedef, başkalarının haklarının korunmasıdır. Bu ikinci anlamda Cihad, herkes için, daima ve her yerde adaletin peşinde koşmaktır, ve adaletin esası insan haklarıdır."³⁴ Ebu Süleyman, İslami bir çerçeve için Hz. Peygamberin hayattayken iç ve dış ilişkilerde örneklendirdiği dört tane de temel değere atıf yapar. Bunlar, saldırmazlık(udvan), tiranlığın redid (tuğyan), bozgunculuğun reddi (fesad) ve aşırılığın reddidir (israf).³⁵

Ebu Süleyman'ın modeline göre Müslüman idareciler, her hangi bir durumda şu faktörlere bakarak karar almalıdırlar: 1) Yukarıda belirtilen temel İslamî ilkeler ve değerler. 2) Tehlikelerin ve imkanların İslamî hedeflerin hayata geçirilmesi bakımından niteliği. 3) Müslüman toplumların kuvvetleri ve sınırlılıkları. 4) Düşmanların ve müttekillerin kaynakları. 5) Çevrenin sınırları.³⁶ Yazar, çizdiği çerçevenin Müslüman milletlere uluslararası alanda pek çok meselede güçlü bir dayanak noktası ve motivasyon kaynağı sağlayacağını söylemektedir. Bunlar arasında, kolonyalizme, emperyalizme, ırk ayrımcılığına karşı çıkmak, eski sömürge coğrafyaları için adalet talebinde bulunmak, ırkçılığa karşı insan hakları ve onurunun savunulması, insan refahının ilerletilmesi, eşitlik, sosyal adalet ve ehliyet gibi idealler için çalışılması yer almaktadır.³⁷

33 Ebu Süleyman, a.g.e., s.128-129

34 Ebu Süleyman, a.g.e., s.24

35 Ebu Süleyman, a.g.e., s.140

36 Ebu Süleyman, a.g.e., s.147

37 Ebu Süleyman, a.g.e., s.160

Sonuç

Ebu Süleyman’ın uluslararası ilişkilere merkezinde Tevhid inancı yer alan ilkeler dizisinin ışığında yaklaşma çabası, disipline ait literatürde benzer hedefi önemseyen az sayıdaki çalışmadan biridir. Yayınlanışının aradından geçen zaman dikkate alınarak bir değerlendirmede bulunmak gerekirse, kitabın gördüğü ilginin yazarın beklentilerinin altında kaldığını söylemek mümkündür. Bu durumun muhtemel sebepleri arasında, Ebu Süleyman’ın kitapta önerdiği yeni metodolojiye, gelenekçi ve modernist olarak nitelediği kampların her ikisinden de yeterli desteği bulamayışı yer alıyor olabilir. Gelenekçiler, Ebu Süleyman’ın yönteme ilişkin tezlerinin pratik sonuçları bakımından liberallerin yaklaşımlarıyla kesişeceğini düşünebilirler. Ayrıca, önerilen metodolojinin klasik fıkıh usûlüne yönelik eleştirileri de yöntem ve hedef bakımından kusurlu bulunabilir. Modernistlerin ise dünya görüşleri itibarıyla böyle bir metodolojik yenilenmeye ihtiyaç nazarıyla bakmamamaları kuvvetle muhtemeldir.

Ayrıca, Ebu Süleyman’ın önerdiği metodolojiyle ulaştığı sonuçlara, bu metodolojinin bel kemiğini teşkil eden “zaman-mekan” ikilisi açısından baktığımızda da ilginç bir durumla karşılaşırız. Hem Ebu Süleyman, hem de kitabına önsöz yazan İsmail Raci el-Farukî belirli bir dönemde ABD’de bulunmuş, hayat çizgileri itibarıyla bir çok İslam ülkesinde yaşamış, belli bir vatana özel âdiyet duyma kabiliyetleri ya zayıflamış, ya da savundukları meselelerle ilgili pozisyonlarına uygun düşmediğini düşündükleri için geri plana itilmiş kalemler olarak karşımıza çıkıyorlar. Bunun bir sonucu, “Tevhid”i çıkış noktası aldığını belirten çalışmaların, dönemin neoliberal küreselleşme rüzgarlarıyla uyumlu, İslam dünyasının muhtelif bölgelerine Batı müdahalesinin de önünü açabilecek bazı çıkarımları okuyuculara taşınmasıdır. Örneğin, kendisi de “El-Tevhid”³⁸ isimli bir kitap telif eden Faruki, Ebu Süleyman’ın eserine yazdığı önsözde tasarladığı İslamî düzeni anlatırken “...dünya toplumlarının birbirleriyle karışmalarını hiçbir şey engellemeyecek hatta aslında bunun için cesaretlendirilecekler...”³⁹ demektedir. Ebu Süleyman da, ABD modelini örnek göstererek İslam ülkelerinde merkezi devlet yapılarının yerel otoritelere güç aktarımı yapması gerektiğini söylemektedir.⁴⁰ 1990’larda hayli popüler olan bu yaklaşımların “Tevhid” ilkesinin gereği gibi yorumlanışına aradan 25 sene geçtikten sonra baktığımızda gördüğümüz şey ise uluslararası müdahaleler ve iç güç mücadeleleri yüzünden zayıflamış, iktidarın yerel unsurlara fazlasıyla dağıtılması sebebiyle yönetilmesi zorlaşmış İslam ülkelerini teslim alan büyük yıkımdır. Bir başka söyleyişle, Tevhid adına savunulan bazı politikalar, faydadan çok zarar getirmiştir.

Bu tecrübe, İslam’ın genel ilke ve değerlerinden hareketle doğası gereği değişken olan uluslararası ilişkiler alanında politikalar üretilirken dikkat edilmesi gerekenler

38 İsmail R. Al-Faruqî, *Al Tawhid: Its Implications for Thought and Life*, International Institute of Islamic Thought (IIIT); Second Edition edition (February 1, 1994).

39 Ebu Süleyman, a.g.e., s.xI

40 Ebu Süleyman, a.g.e., s.160

listesinin Ebu Süleyman'ın kitapta yer verdiklerinden daha uzun olabileceğini ihtar etmektedir. Nasların realitelere göre yorumlanması talebi, ilk bakışta pek çok sorunu çözer gibi gözükürken, bunların yerine yenilerini ikame etmektedir. Örneğin, Ebu Süleyman'ın modern silahların tahrip gücünden hareketle kadın ve çocuklar gibi savaşta öldürülmemesi istenilenlerin korunmalarının artık mümkün olmadığı yönündeki değerlendirmesi, eleştiriyi hak etmektedir. Öncelikle, insanlığın ahlaki standardını yükselten ilkeler, teknolojinin belirli bir aşaması esas alınarak 'imkansız' ilan edilmemelidir. Bu ilkelere uygun teknolojiler ve stratejiler için çalışma yapılması gerektiğine değil, ilkelerin anlamsızlaştığına hükmedilmesi, Ebu Süleyman'ın yaklaşımının konjonktürel realitelere açtığı alanın risklerini göstermektedir.

